

Pokret za autonomiju Bosne i Hercegovine u uslovima sporazuma Cvetković-Maček

Dana Begić

Sporazumom Cvetković-Maček od 26. avgusta 1939. godine bile su privremeno određene granice banovine Hrvatske, s tim da se »definitivni opseg banovine Hrvatske ima odrediti prilikom konačnog preuređenja države, pri čemu će se voditi računa o ekonomskim, geografskim i političkim okolnostima«¹⁾. Sporazumom je zaključeno da će se one opštine i sela koja nemaju hrvatsku većinu izdvojiti tom prilikom iz banovine Hrvatske i priključiti drugim jedinicama. Tako je pitanje teritorijalnog obima banovine Hrvatske privremeno odgođeno.

Novoformirana vlada Cvetković-Maček, prema svom programu, trebala je da radi na daljem administrativnom i teritorijalnom preuređenju čitave jugoslovenske države. U sklopu sporazuma posebno je interesantno pitanje statusa Bosne i Hercegovine, s obzirom da su pregovori bili zapeli, po rečima dr Vlatka Mačeka, na »Turskoj Hrvatskoj«, odnosno Bosanskoj krajini, kao i s obzirom na posljedice koje izaziva sporazum i koje se manifestuju u formiranju Pokreta za autonomiju Bosne i Hercegovine.

Ideja autonomije i teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine imala je svoje korijene u nacionalnooslobodilačkim pokretima i ustancima koji se javljaju u drugoj polovini XIX vijeka. Ti pokreti bili su izraz dubokog nezadovoljstva stanovništva Bosne i Hercegovine kako turskom vladavinom i Portom tako isto i politikom i ciljevima austrougarske vlade u Beču. Autonomistički pokreti naročito jačaju početkom XX vijeka. Zato je prilikom aneksije Bosne i Hercegovine 1908. godine u carskoj proklamaciji izričito naglašeno da će Bosna i Hercegovina dobiti svoj ustav, koji je nominalno

¹⁾ Iz govora dr Vlatka Mačeka na sjednici Hrvatskog narodnog zastupstva od 8. maja 1939. godine — M. Glojnarčić, Borba Hrvata, Zagreb 1940, II izdanje, str. 279.

dobila 1910. godine²⁾. Na osnovu istog ustava ustanovljeno je i specijalno teritorijalno pripadništvo Bosne i Hercegovine³⁾. Ali ideja nacionalnog oslobođenja i teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine i dalje je jačala. Nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije krajem 1918. godine i formiranja države Srba, Hrvata i Slovenaca Bosna i Hercegovina je postala ravnopravna pokrajina sa legitinjom vladom Narodnog vijeća SHS za Bosnu i Hercegovinu. Članovi Narodne vlade bili su povjerenici Glavnog odbora Narodnog vijeća SHS za Bosnu i Hercegovinu⁴⁾. Za vrijeme čitavog svog djelovanja Narodna vlada Bosne i Hercegovine bila je autonomna⁵⁾. Teritorijalna cjelina Bosne i Hercegovine bila je garantovana i Vidovdanskim ustavom. Iza ukidanja toga ustava i zavođenja šestojanuarske diktature 1929. godine formiraju se banovine. Čitava jugoslovenska teritorija podijeljena je na devet banovina, a teritorija Bosne i Hercegovine na četiri, sa odlučujućom većinom srpskog stanovništva u tri banovine. Nacionalno ugnjetavanje i hegemonija srpske buržoazije u Kraljevini Jugoslaviji uticali su na sve veće zaoštavanje i otpor pojedinih nacionalnosti, što dovodi do stvaranja novih pokreta, među kojima i pokreta za autonomiju. Poslije stupanja na snagu Oktroisanog ustava nastale su diskusije o preuređenju države. Tada se pojavljuju i Sarajevske punktacije (1933), čiji su autori političari iz redova Jugoslovenske muslimanske organizacije. U Sarajevskim punktacijama se tražilo preuređenje države na principu samoupravnih političko-istorijskih jedinica sa najširim kompetencijama. U 3. tački Sarajevskih punktacija zahtijevalo se da u okviru budućeg demokratskog, ustavnog i parlamentarnog uređenja Bosne i Hercegovine bude jedna od ravnopravnih jedinica kao najstarija politička jedinica u državi⁶⁾.

Ideju osnivanja autonomne i ravnopravne jedinice Bosne i Hercegovine podržavala je i Demokratska stranka u programskom pismu svoga predsjednika Ljube Davidovića O složenoj državi, objavljeno početkom 1933. godine. U pismu se zahtijevalo osnivanje središnje jedinice Bosne i Hercegovine, koja treba da bude uređena »kao samoupravna oblast jednako kao Hrvatska i Srbija da bi se tako ublažili postojeći totalitarni nacionalizam, vjerska intolerancija i muslimansko separatističko okupljanje⁷⁾. Pismo je odobrio Izvršni odbor Demokratske stranke, pa je time formulisan i stav Stranke u cjelini u pogledu unutrašnjeg uređenja jugoslovenske države⁸⁾. Prilikom održavanja skupštinskih parlamentarnih izbora maja 1935. godine JMO je u izbornom proglasu istakla kao izbornu parolu autonomiju Bosne i Hercegovine i ukidanje centralističkog ustava. Sa istom parolom je ušla u izbornu kampanju za skupštinske izbore

²⁾ Enciklopedija Jugoslavije, sv. II, str. 66, Zagreb 1956.

³⁾ Ibidem.

⁴⁾ Dr Hamdija Kapidžić, Pokušaj ujedinjenja Bosne i Hercegovine sa Srbijom. Pregled, 1965, br. 1—3, str. 35.

⁵⁾ Ibidem, str. 36.

⁶⁾ AIRP Sarajevo, Zbirka letaka i proglašenja 1919—1941.

⁷⁾ Dr Ivan Ribar: Iz moje političke suradnje, Zagreb 1964, str. 260.

⁸⁾ Isto, str. 266.

1938. godine Muslimanska organizacija (prof. Hakiya Hadžić) na zemaljskoj listi dr Vladimira Mačeka.

Ogromno povjerenje birača koje je dobila udružena opozicija sa listom dr Vladimira Mačeka na skupštinskim decembarskim izborima 1938. godine, a zatim ozbiljna međunarodna situacija, i u okviru toga vrlo složen međunarodni položaj Jugoslavije, zahtijevali su najhitnije sporazumijevanje srpske i hrvatske buržoazije. Slovenci su bili svoji na svome u okviru dravske banovine. Sporazum sa Hrvatima bio je jedini izlaz iz 20-godišnje unutrašnje krize. Jedno od prvih pitanja u pregovorima bilo je pitanje teritorija. Na bosansko-hercegovačku teritoriju računale su obadvije pregovaračke strane, kombinujući da li će granica prema Srbiji biti na Uni, Vrbasu, Bosni ili Drini. Javljale su se različite koncepcije, izlagane u rezolucijama javnim istupima ili putem štampe, u čemu se angažovala čitava jugoslovenska javnost i u čemu su se podjednako isticale i zagrebačka i beogradska strana. Još dok su pregovori bili na početku, dr Maček je tvrdio da »Turska Hrvatska« (Bosanska krajina) geopolitički i historijski bezuvjetno pripada Hrvatskoj⁹⁾. Dragiša Cvetković je međutim isticao da se zbog Srba ne može dozvoliti da bilo koji dio »Turske Hrvatske« pripadne Hrvatskoj, već bi rješenje za te krajeve trebalo tražiti u održavanju plebiscita. Maček je plebiscit kao uslov daljeg nastavljanja pregovora »prihvatio objeručke«¹⁰⁾. Tako je u prvobitnom Predlogu sporazuma od 27. aprila 1937. godine stajalo da će se »definitivni opseg Banovine Hrvatske odrediti odlukom naroda putem glasovanja u preostalim dijelovima Bosne i Hercegovine, Dalmacije, te Srijema i Vojvodine«¹¹⁾. Kao što je poznato, Kraljevsko namjesništvo je odbilo ovakav Predlog sporazuma. Već tada je bilo jasno svim vodećim političarima u zemlji da od pravilnog rješenja teritorijalnog položaja Bosne i Hercegovine zavise budući srpsko-hrvatski odnosi, kao i zaključenje samog sporazuma. Prirodno je da ovakav tok pregovora izaziva zabrinutost kod većine poštenih rodoljuba i političara. Pregovori oko sporazuma vođeni su u najvećoj tajnosti i u najužem krugu, što izaziva nezadovoljstvo tadašnjih članova kabineta Cvetkovićeve vlade (dr Spaho, dr Miljuš), koji su protiv plebiscita i protiv ma kakvih teritorijalnih koncesija hrvatskim političarima na račun bosansko-hercegovačke teritorije. Ideja autonomne Bosne i Hercegovine ponovo oživljava, dobija punu aktuelnost i postaje politička tema dana. Moramo odmah istaći da se na mišljenje bosansko-hercegovačkih političara u kombinacijama oko uređenja srpsko-hrvatskih odnosa nije obračala naročita pažnja. Režim je administrativnim putem i sankcijama nastojao da što je moguće više utiša svaku polemiku oko položaja Bosne i Hercegovine. Vlast zabranjuje rasturanje letaka i brošura koje se odnose na ovaj problem kao na primjer: »Autonomističko stanovište muslimanske organizacije«; »Bosanski Srbi i autonomija Bosne«; »Projekat

⁹⁾ Mirko Glojznarić, *Borba Hrvata*, Zagreb 1940, II izdanje, str. 280.

¹⁰⁾ Ibidem, str. 280.

¹¹⁾ Ibidem, str. 281.

novog ustava« itd.¹²⁾. Krajem novembra 1939. godine Centralni presbiro je obavijestio redakcije listova da se ne smije pustiti nijedna riječ o autonomiji BiH. U drugoj depeši ponovo je potvrđen ovaj stav sa komentarom da predsjednik vlade traži »da se ovog upustva treba najstrožije pridržavati i u slučaju potrebe novine pleniti. Naro- čito treba paziti na »Muslimansku svijest« i »Jugoslovensku poštu« koji od te polemike egzistiraju«¹³⁾. Odbijanje prvobitnog Predloga sporazuma od aprila mjeseca 1939. godine i razvijanje događaja u vezi sa tokom pregovora puni stupce tadašnje štampe u Beogradu, Zagrebu i Sarajevu. U međuvremenu dolazi do osnivanja novih dru- štava čiji je cilj popularisanje hrvatske Bosne. Takvo je Društvo bosansko-hercegovačkih Hrvata u Zagrebu. Pojavljuju se štampane studije i brošure o značaju Bosne, hrvatskog Pounja, vrbaske bano- vine itd.

Smrt dr Spahe, ministra saobraćaja u Cvetkovićevoj vladi i jednog od lidera JRZ i JMO, čija je politička izolacija od decem- barskih izbora bila sasvim vidljiva, izaziva zabrinutost većeg dijela bosansko-hercegovačkih Muslimana. Bilo je poznato da je dr Spaho, u posljednjem momentu zagovarao kod najuticajnijih faktora auto- nomiju BiH¹⁴⁾. Zato je trebalo što prije popuniti njegovo upražnjeno mjesto. 30. juna 1939. godine u Sarajevu su se sastali senatori i narodni poslanici Muslimani iz Bosne i Hercegovine, gdje je za političkog vođu izabran dr Džafer Kulenović, ministar bez portfelja u Cvetkovićevoj vladi¹⁵⁾. Da je postojala neizvjesnost i zabrinutost u redovima bosansko-hercegovačkih Muslimana, najbolje nam potvr- đuje pisanje sarajevske »Pravde« od 24. 8. 1939, povodom vijesti da su pregovori između Cvetkovića i Mačeka u završnoj fazi. U članku Prva etapa stoji: »Nema nikakvog razloga da naši ljudi vjeruju raznim glasinama i kombinacijama koje se šire u pogledu prve etape i sporazuma koji se sada privodi kraju. Ne postoji opasnost da bi ova etapa išla na štetu naših interesa i da bi se kosila sa našim mišljenjem. Za nas su dovoljna garancija što je naš predstavnik u kraljevskoj vladi dr Džafer Kulenović ujedno i potpredsjednik stranke koja sklapa u prvoj etapi sporazum. Dokle god on učestvuje u radu na sporazumu, mi možemo biti mirni i spokojni«¹⁶⁾. »Pravda« se varala samo u jednom — u tome da sporazume sklapa JRZ. Maček nikada nije htio pristati na ma kakve pregovore sa JRZ. Pregovarao je i sklapao sporazum sa Cvetkovićem kao mandatorom krune i predsjednikom vlade.

Nekoliko dana poslije članka u »Pravdi« sporazum je bio obna- rodovan. Rješenjem tzv. hrvatskog pitanja otvorena su sada nova, među ostalim i pitanje položaja i teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine. Banovini Hrvatskoj priključeni su sljedeći bosansko- hercegovački srezovi: Brčko, Gradačac, Derventa, Travnik, Fojnica,

¹²⁾ ASRBiH Sarajevo, fond Banske uprave drinske banovine, pov. DZ 1629/39. i pov. DZ 2084/39.

¹³⁾ VII Beograd, popis XVII, kut. 61, br. 6 (4—1).

¹⁴⁾ Dr Branko Miljuš, »Sporazum 1939«, Vindzor, 1957, str. 8.

¹⁵⁾ »Pravda«, Sarajevo, br. 16, 1. juli 1939. god., str. 6.

¹⁶⁾ »Pravda«, Sarajevo, 24. avgusta 1939. godine.

te zapadna Hercegovina, Mostar i Stolac. Pošto je sporazum sankcionisan kao prva etapa rada na preuređenju države, situacija poslije sporazuma bila je puna neizvjesnosti. Iz izvještaja sreskih načelnika kako otcijepljenih tako i ostalih srezova u Bosni i Hercegovini vidi se da većina stanovništva očekuje izmjene i da smatra sporazum privremenim. Prema tim izvještajima, sporazum je pozdravljalo hrvatsko stanovništvo, dok su muslimanske i srpske mase bile u stavu isčekivanja. Događaji su se odvijali veoma brzo. Česte političke konferencije pojedinih političara i ministara novoformirane vlade Cvetković-Maček, kao i predstavnika SDS, govorele su u prilog provođenja politike sporazuma. Istovremeno se vršilo opredjeljivanje pojedinaca, organizacija i političkih stranaka na pitanje daljeg položaja Bosne i Hercegovine u okviru Jugoslavije.

Prvu kritiku sporazuma i prvo neslaganje nalazimo u saopštenju sa sjednice užeg Glavnog odbora Demokratske stranke održane 28. i 29. avgusta 1939. godine u Beogradu u kome se ističe »da problem uređenja drugih krajeva i usklađivanja svega u jedan jasno postavljen sistem ostaje još kao otvoreno pitanje, pa zahtjeva kao prvi uslov slobodan izbor jednog istinskog narodnog predstavnštva, kako se sporazum ne bi kompromitovao«¹⁷⁾. U prvom momentu ovo saopštenje nije imalo dubljeg odjeka u široj javnosti. Kako su dani odmicali, negodovanje je postajalo uočljivije.

O budućem položaju Bosne i Hercegovine započeli su oktobra 1939. godine polemiku dvojica političara iz Bosne i Hercegovine i to inž. Mika Blagojević i novinar Dobrosav Jevđević. Prvi je bio samostalni demokrata, a drugi pripadnik Jugoslovenske nacionalne stranke. Blagojević je, na sjednici Glavnog odbora SDS u Zagrebu, tražio da Bosna i Hercegovina kao cjelina treba same da odlučuju o svojoj sudbini, pozivajući se pri tom na Mačekovu izjavu »da kada se bude imala potpuno preurediti naša državna zajednica, onda će trebati da odluče narodi krajeva o kojima se radi kome će pripasti«, na što je prisutni dr Maček odgovorio: »Nikoga tko u slobodnu Hrvatsku neće, na to ne silimo. Isto taj princip imade se primjeniti na sve druge krajeve«¹⁸⁾. Jevđević je odmah na takvu izjavu dao u štampi svoj odgovor da će autonomna Bosna i Hercegovina biti žarište kasnijih sukoba, a da su Muslimani ili Hrvati ili Srbi, pa prema tome i nisu pripadnici drugog naroda¹⁹⁾. Komentarišući prve izjave o autonomiji Bosne i Hercegovine Hrvatski dnevnik, organ HSS-a, pisao je: »Mi smo se Hrvati zalagali za autonomiju Bosne ali su nas napustili upravo oni koji se danas za nju zauzimaju. Nesumnjivo je da je autonomistička koncepcija o Bosni i Hercegovini pretrpila težak udarac dosadašnjom politikom muslimanskih predstavnika«²⁰⁾.

Izjava dr Džafera Kulenovića data predstavnicima domaće štampe u Beogradu 6. novembra 1939. godine izazvala je burne posljedice. Kulenović je predložio formiranje, pored Hrvatske, Srbije i Slo-

¹⁷⁾ VII Beograd, k. 22, fasc. 2, dok. br. 1.

¹⁸⁾ Hrvatski dnevnik, 23. 10. 1939. god., str. 1.

¹⁹⁾ Hrvatski dnevnik, 6. 11. 1939. god., str. 5; Jugoslovenska pošta, Sarajevo, 6. XI 1939, str. 3.

²⁰⁾ Ibid., str. 6.

venije, i četvrte jugoslovenske banovine, koju bi činile Bosna i Hercegovina i čije bi se granice imale odrediti u okviru starih bosansko-hercegovačkih granica. Izjavu je dao u ime JMO²¹). Pošto je data predstavnicima štampe, izjava je dobila širok publicitet u zemlji, pa su svi vodeći listovi komentarisali predloge oko stvaranja četvrte jugoslovenske banovine.

Užurbana politička aktivnost krajem 1939. godine svih postojećih političkih organizacija u Bosni i Hercegovini, HSS-e, JNS-e, zemljoradnička, JRZ-e, JMO, KPJ itd., potvrđuje kakav je duboki politički i ekonomski značaj imalo pitanje položaja Bosne i Hercegovine u okviru odluka sporazuma.

Odmah po objavljivanju Kulenovićeve izjave održavaju se konferencije predstavnika svih postojećih muslimanskih političkih, kulturno-prosvjetnih i vjerskih društava u Sarajevu, Tuzli, Mostaru i Banjoj Luci²²). Na konferencijama se usvajaju rezolucije koje su bile sasvim kratke i jasne: »zahtijevamo autonomiju Bosne i Hercegovine u istorijskim granicama«. Na konferenciji muslimanskih društava u Banjoj Luci, koja je održana 16. XI 1939. godine, usvojena je rezolucija u kojoj stoji: »Muslimani grada Banja Luke, bez razlike na partijsku pripadnost i nacionalnu orijentaciju, smatramo za svoju građansku dužnost . . . da tražimo da Bosna i Hercegovina bude uspostavljena kao posebna ravnopravna jedinica u svom istorijskom opsegu²³). Na istoj konferenciji je konstatovano da se ne može računati na političku potporu Srba u akciji za autonomiju (s obzirom na izjave prvaka SDS i JNS), ali se zato može kombinovati sa stavom hrvatskog političkog vodstva koje zastupa demokratski princip samoopredjeljenja naroda i deklarise se za svako rješenje za koje se izjasni većina naroda²⁴).

U Sarajevu je 24. novembra 1939. godine održan preširok sastanak predstavnika svih muslimanskih kulturno-prosvjetnih društava i ustanova, predstavnika vjerskih vlasti, političkih i javnih radnika, kao i predstavnika privrednih korporacija, na kome je razmotrena situacija poslije Kulenovićeve izjave. U prihvaćenoj rezoluciji se ističe da se potpisani predstavnici Muslimana grada Sarajeva u svom zahtjevu slažu sa izjavom Kulenovića u pogledu budućeg položaja Bosne i Hercegovine i izražavaju svoje puno povjerenje takvom zahtjevu, obećavajući aktivan politički rad do ostvarenja postavljenih zahtjeva²⁵). U Tuzli je krajem novembra formiran akcioni odbor za autonomiju Bosne i Hercegovine i izdata brošura o stavu Muslimana građana Tuzle u pogledu autonomije²⁶).

²¹) Politika, 7. novembra 1939, str. 7.

²²) Obzor, Sarajevo, 15. novembra 1939.

²³) Jugoslovenski list, Sarajevo, 19. XI 1939. — Na konferenciji u Banjoj Luci prisustvovali su predstavnici sljedećih muslimanskih društava: Muslimanska čitaonica, Narodna zajednica, Gajret, El hidaje, Fadilet, Budućnost, Udruženje posjednika, Vakufsko-mearifsko udruženje, Džemat Medžlis, Bratstvo, Sloga, Makfired, Banjolučki šport-klub i Pododbor Budućnosti.

²⁴) Obzor, 17. novembra 1939.

²⁵) Privatna arhiva dr M. Hadžijahića, f. k. 14.

²⁶) Gazi-Husrefbegova biblioteka, Zbirka letaka i proglašenja, k. 1840, br. 3456.

Podstaknut razvitkom događaja oko položaja Bosne i Hercegovine i preuređenja jugoslovenske države, Glavni odbor »Gajreta« u Sarajevu saziva plenarnu sjednicu 26. i 27. novembra 1939. godine. Na dvodnevnom sastanku konstatovano je da se »Gajret« kao kulturno-prosvjetno društvo nije nikada za minulih 36 godina svoga rada bavilo politikom, a naročito partijsko-političkim pitanjima. No, izuzetna situacija u vezi sa unutrašnjim preuređenjem države, položajem Bosne i Hercegovine, kao i izvjesne klevete koje su bačene na Muslimane, javno i putem štampe, zahtijevaju da se zauzme odgovarajući stav, koga će se u buduće članovi »Gajreta« pridržavati i koji će tumačiti²⁷⁾. S obzirom na ugled i uticaj koji je tada imalo društvo »Gajret«, ova je sjednica po svojim zaključcima bila veoma značajna. Delegati iz unutrašnjosti, kao i članovi Glavnog odbora, bili su saglasni u jednom: »u ovako sudbonosnim danima društvo Gajret ne može a da ne formuliše javno svoj stav, pa zaključuje sljedeće:

1. Plenum konstatuje da su u jedno eminentno političko pitanje, uvučena sva kulturno-prosvjetna društva koja po svom zadatku ne bi trebala da se miješaju u politiku, pa je zbog toga i Gajret pozvan da zauzme svoj stav.

2. Plenum Glavnog odbora konstatuje da su u nastaloj diskusiji nanesene uvrede Muslimanima time što im je osporavana jugoslovenska rasna pripadnost i privrženost rodnoj grudi pa se išlo čak dotle da su im osporavana i osnovna građanska prava. Plenum smatra da niko nema prava da muslimanskom elementu daje svjedodžbu nacionalne pripadnosti i nacionalnih zasluga i konstatuje da su takve izjave rezultat političko-partijskih težnji pojedinaca i usamljenih grupa u cilju stvaranja mučne psihoze i izvlačenja partijske koristi.

3. Plenum dalje konstatuje jednodušan stav Muslimana u traženju da se kod predstojećeg unutrašnjeg preuređenja države stvori zasebna samoupravna jedinica u koju bi ušla Bosna i Hercegovina te Sandžak sa autonomnom upravom jer je taj stav konsekventno produženje dotadašnjih političkih nastojanja bosansko-hercegovačkih Muslimana. Taj stav je opravdan i time što je teza unitarističkog uređenja države danas napuštena od ovih faktora. Ovakav stav bosansko-hercegovačkih Muslimana nije ništa drugo nego borba za jednakost i pravednost, a sporazum Srba i Hrvata neće biti pravedan i potpun ako milion Muslimana slovenske krvi i jezika ne bi bio zadovoljen.

4. Plenum Glavnog odbora Gajreta je svjestan toga da se autonomno uređenje Bosne i Hercegovine ne može ostvariti samo akcijom Muslimana i zato smatra da je dužnost svih faktora da u konačnom rješenju ovog pitanja usklade interese građana koji žive na teritoriji BiH nastojeći da razbiju sadašnju negativnu psihozu. Na kraju zasijedanja, Gajret je apelovao na sve faktore a naročito na predstavnike Srba da u tretiranju pitanja položaja BiH postupaju razumno i sa najvećom ozbiljnošću. Ovi zaključci plenuma dostavljeni

²⁷⁾ Arhiv grada Sarajeva, fond Gajreta, zapisnici odborskih sjednica.

su putem okružnice svim Gajretovim jedinicama kao i svim ostalim društvima«²⁸⁾.

Obimnoj političkoj aktivnosti koja je uslijedila tokom novembra i decembra 1939. po gradovima i selima, nedostajala je organizacija koja bi među muslimanskim stanovništvom mogla da kanališe mnogobrojne zahtjeve. To nije mogao učiniti niti Gajret niti ma koja druga prosvjetna organizacija. Od političkih organizacija JMO je bila kompromitovana zbog ranijeg napuštanja politike autonomije i nije imala ozbiljnijeg uticaja na muslimanske mase, a takođe ni Muslimanska organizacija u okviru HSS-a.

Zato su u Sarajevu 30. decembra 1939. godine održana dva šira sastanka predstavnika svih muslimanskih organizacija²⁹⁾. Na ovim sastancima potvrđena je ranije izražena jedinstvenost Muslimana bilo da su u svom dotadašnjem radu bili orijentisani prohrvatski ili prosrpski, manifestovala se puna saglasnost u pogledu zahtjeva za autonomiju Bosne i Hercegovine. Odlučeno je da se osnuje Pokret za autonomiju Bosne i Hercegovine. Izabran je širi akcioni odbor sa Izvršnim odborom³⁰⁾. Početkom februara Izvršni odbor upućuje jednu okružnicu u vidu pisma pojedincima, organizacijama i društvima radi osnivanja mjesnih akcionih odbora za autonomiju i biranja delegata za Zemaljski sastanak u Sarajevu. Delegate je trebalo birati prema broju muslimanskog življa. Na 5.000 stanovnika birao se jedan delegat. Krajnji rok za izbor delegata bio je 1. maj 1940. godine. U pismu je istaknuto da su Muslimani primili i pozdravili sporazum između Srba i Hrvata, ali da se u sporazumu nije vodilo ni malo računa o težnjama bosansko-hercegovačkih Muslimana i stanovništva BiH. U uvjerenju da ostvarenje autonomne BiH ni u kojem slučaju ne može ugroziti bilo čije opravdane interese, Izvršni odbor Pokreta je obavijestio i predstavnike pojedinih političkih stranaka u zemlji o osnivanju Pokreta sa pozivom da i oni pristupe akciji, kako u tim opravdanim zahtjevima ne bi bili usamljeni. Pismo je ujedno bilo i poziv svim Muslimanima Bosne i Hercegovine da pristupe Pokretu i da pomognu nastojanja Izvršnog odbora³¹⁾.

Organizacionim formiranjem Pokreta za autonomiju BiH manifestuje se prije svega jedinstvo muslimanskih masa i njihova odlučnost u pogledu političkih zahtjeva oko preuređenja države. Drugo, izraženo je puno nezadovoljstvo zbog cijepanja bosansko-hercegovačke teritorije bez pitanja njenih stanovnika i treće, političari i predstavnici vodećih krugova iz Beograda i Zagreba poslije formiranja Pokreta i podrške koju je Pokret imao među muslimanskim stanovništvom morali su u svojim kombinacijama računati na novonastalu situaciju. Sigurno je da se 1929. godina ne bi tako lako ponovila kada su u pitanju teritorije Bosne i Hercegovine. U prvim danima formiranje Pokreta za autonomiju bilo je različito primljeno u javnosti, što se najbolje ogleda u stavu i komentarima tadašnje

²⁸⁾ Ibidem.

²⁹⁾ Pismo Izvršnog odbora Pokreta za autonomiju BiH, IRP Sarajevo, Zbirka proglašenja i letaka.

³⁰⁾ ASRBiH Sarajevo, fond BUDB, pov. dz. 40/34 od 4. I 1940. godine.

³¹⁾ Arhiv Instituta Sarajevo, RP — II, br. 390.

štampe. Sarajevski list Jugoslovenska pošta uporno je tvrdio da se ovdje radi samo o odboru Muslimana i da nema šire podrške od strane stanovništva, tj. da Pokret nema podrške masa³²). Kako je Pokret jačao kao politička snaga i dobijao sve više pristalica, to je dva mjeseca docnije isti list morao da koriguje svoje stavove, pa piše: »Pokret je vanstranački — danas se stanovište Muslimana tretira sa mnogo više razumijevanja i izgleda na uspjeh. Pokret je ujediniio sve muslimane i završio organizaciju u predviđenom roku³³).

Od ostalih političkih partija i grupa za autonomiju Bosne i Hercegovine izjasnila se KPJ i odmah poslije sporazuma započela svoju političku aktivnost. Početkom novembra 1939. godine dnevna štampa javlja »da se primjećuju akcije bosanskih studenata ljevičara, koji su našli okrilje u raznim udruženjima, da sakupljaju potpise među bosanskim studentima za neki letak u korist autonomije Bosne i Hercegovine³⁴). Prvog decembra 1939. izašlo je Treće otvoreno pismo bosansko-hercegovačke studentske omladine pod naslovom: Protiv rata, za slobodu, demokratiju i ravnopravnost naroda, za autonomiju Bosne i Hercegovine. Bosanski studenti sa Beogradskog i Zagrebačkog univerziteta razvili su široku političku akciju u korist autonomije Bosne i Hercegovine. U trećem otvorenom pismu razotkrivala se suština sporazuma Cvetković-Maček i pritom se isticalo da od pravilnog rješenja pitanja Bosne i Hercegovine zavisi u mnogome i pobjeda demokratije u Jugoslaviji. U pismu se isticalo »da je Bosna i Hercegovina ispreplitana življem Srba, Hrvata i Muslimana i da nije moguće postaviti granice a da ista ne bude teška nepravda prema Srbima, Hrvatima ili Muslimanima... autonomna Bosna i Hercegovina onemogućiće sve nenarodne i nazadne grupe da trguju sa napaćenom Bosnom i Hercegovinom kao sa svojim imetkom bilo da su one na srpskoj, hrvatskoj ili muslimanskoj strani, borili se oni za autonomiju ili protiv³⁵). Iako je Treće otvoreno pismo izašlo 1. decembra, a inicijatori pisma su bili članovi KPJ, zvanično se CK KPJ izjasnio za parolu autonomije Bosne i Hercegovine tek u prvomajskom proglasu 1940. godine. Taj stav centralnog rukovodstva potvrđen je i na Pokrajinskoj konferenciji KPJ za Bosnu i Hercegovinu jula 1940. i na Petoj zemaljskoj konferenciji KPJ u Zagrebu, gdje se u rezoluciji kaže: »Mi komunisti smatramo da narodi Bosne i Hercegovine treba da se sami opredijele i nađu rješenje za uređenjem u tim oblastima putem autonomije³⁶).

Drugi predlog, koji je bio suprotan predlogu o autonomiji, sadržavao je stanovište da Bosna i Hercegovina treba da budu pripojene banovini srpskoj u sklopu srpskih zemalja. To je bio zahtjev izja koga su stajala sva srpska kulturno-prosvjetna i dobrotvorna društva u Bosni i Hercegovini i bez izuzetka sve srbijanske političke partije. I ovdje se takođe ispoljavala jedinstvenost u pogledu preuređenja zemlje na bazi tri jedinice. U svojim proglasima i rezolu-

³²) Jugoslovenska pošta, Sarajevo, 5. III 1940, str. 3.

³³) Jugoslovenska pošta, Sarajevo, 9. V 1940, str. 3.

³⁴) Jugoslovenska pošta, Sarajevo, br. 3182 od 10. XI 1939, str. 3.

³⁵) Arhiv Instituta Sarajevo, RP — II/251.

³⁶) Komunist, organ CK KPJ, br. 1, oktobar 1946, str. 142.

cijama predstavnici navedenih društava i partija bili su odlučno protiv formiranja četvrte banovine, odnosno protiv autonomne Bosne i Hercegovine.

Demokratska stranka, koja se svojevremeno zalagala za stvaranje bosansko-hercegovačke autonomne jedinice, poslije sporazuma Cvetković-Maček imala je sasvim novi stav. Pismom Ljube Davidovića upućenim Bosancima i Hercegovcima u ime demokratske stranke konstatuje se postojanje: . . . »nove nevolje u koju je parčanje Bosne i Hercegovine bacilo nesrećni narod u BiH, nevolje teške i opasne«. U pismu se dalje pozivaju Bosanci i Hercegovci da prilikom nove diobe države na tri jedinice budu mirni i da prihvate stanje onakvo kakvo jeste, »jer nema te sile koja bi današnji tok stvari krenula unatrag, tako što ostaje u amanet daljim generacijama koje budu uređivanje zemlje postavljale na razumljivu osnovu«³⁷). Značajnu ulogu u proglašavanju BiH sastavnim dijelom srpskih zemalja imaju organizacije Narodna odbrana³⁸) i Srpski klub u Beogradu, koji su svojim stavovima davali moralnu podršku ekstremnim elementima za razvijanje propagande o srpstvu i Bosni. Za stav organizacije Narodna odbrana naročito je karakteristična Rezolucija Središnjeg odbora od 14. aprila 1940. godine, u kojoj se podvlači da Narodna odbrana . . . »smatra činjenicu da su Srbi, Hrvati i Slovenci jedan jedinstven narod za neoborivu. Zato ona sa punim povjerenjem gleda na čas kada će jugoslovenski narod kompetentno doneti svoju konačnu i izvršnu presudu o aktu od 26. avgusta 1939. godine«³⁹). Pored ovih dviju organizacija i pravoslavna crkva preuzima na sebe jedan dio poslova u agitovanju za pripremanje »banovini Srbiji«⁴⁰). Iz izvještaja srpskog načelnika u Tuzli od 9. XII 1939. godine saznaje se da su povodom pitanja preuređenja države i odmah po sklopljenom sporazumu Srbi pravoslavne vjere u Tuzli počeli da se sastaju po privatnim stanovima, da konferišu i da raspravljaju o novonastaloj situaciji. Održana je i šira konferencija u zgradi eparhije zvorničko-tuzlanske sa viđenim građanima na kojoj je donijeta rezolucija protiv autonomije, a za priključenje srpskim zemljama⁴¹). U Bijeljini 26. novembra 1939. održan je sastanak predstavnika svih srpskih kulturno-prosvjetnih društava, koji su, po ugledu na Tuzlu, sazvali sveštenici, a cilj sastanka je bio isti. Donesena je rezolucija »Srpska Semberija u Bosni odlučno je protiv stvaranja autonomije BiH«⁴²). Slični sastanci održani su u Dobroju, Zenici i Mostaru, gdje sveštenstvo inicira stvaranje Odbora za odbranu srpskih interesa⁴³). Predstavnici mnogobrojnih srpskih društava i udruženja tokom novembra i decembra 1939. g. osnivaju srpska narodna vijeća, naglašavajući da ista imaju vanstranački ka-

³⁷) AIRP Sarajevo, Zbirka letaka i proglaša, Pismo Ljube Davidovića, decembra 1939, Beograd.

³⁸) VII Beograd, kut. 22, br. 17/1.

³⁹) VII Beograd, popis XVII, kut. 22, br. 17/1 — reg. 1.

⁴⁰) Jugoslovenski list, Sarajevo, 19. XI 1939.

⁴¹) ASRBiH, Sarajevo, Fond BUDE, pov. dz. 4992/1939. g.

⁴²) Ibidem, br. Pov. DZ 4699/1939. g.; Pov. DZ br. 4763/1939. g.

⁴³) Ibidem, Pov. DZ br. 4834/1939. g.

rakter. U Sarajevu dolazi do obrazovanja Savjeta srpskih nacionalnih i ostalih društava sa zadatkom da rade na očuvanju srpske nacionalne misli i srpskog obilježja Bosne i Hercegovine. »Savjet je bio središnji organ za teritoriju Bosne i Hercegovine. Objedinjavao je rad svih srpskih nacionalnih i drugih društava u BiH. Na sjednici od 12. decembra 1939. godine izabran je Upravni odbor savjeta sa predsjednikom Savom Ljubibratićem«⁴⁴). Najveća manifestacija ovog pokreta je bilo održavanje Sabora svih srpskih i ostalih nacionalnih društava i ustanova u Doboju 31. decembra 1939. godine. Saboru je prisustvovalo preko 500 delegata iz Bosne i Hercegovine sa blizu 3.000 Srba iz Doboja i okoline⁴⁵).

Među prvim govornicima bio je doktor Vladimir Ćorović, profesor beogradskog Univerziteta, Jovo Radulović iz Mostara, zatim delegati iz Sarajeva i drugi⁴⁶). Na Saboru je prihvaćena rezolucija u kojoj se ističe: 1. da učesnici Sabora odlučno ustaju protiv svih akcija i pokušaja koji idu za cijepanjem i slabljenjem jugoslovenske države, a napose za podvajanjem i slabljenjem Srba u toj državi; 2. učesnici Sabora protestuju što se pitanje narodnog sporazumijevanja izvelo bez učešća srpskog dijela i na njegovu štetu te izjavljuju da ne priznaju sporazum kao svršen čin; izjavljuju da će se boriti protiv svega što bi dovelo do toga da se srpski krajevi u ma kom obliku odvajaju od Srbije i Crne Gore; 3. upućuje se poziv sa Sabora svim Srbima i ostalim jugoslovenskim nacionalnostima da zbiju svoje redove bez obzira na partijske i lične interese; 4. poziva se omladina da svoju energiju spoji sa ljubavlju za dobro naroda, a da se ne povodi za tuđom ideologijom⁴⁷). Rezolucija, štampana u vidu letka, dijelila se po svim krajevima Bosne i Hercegovine⁴⁸).

Rezolucijom dobojskog Sabora i mnogobrojnim rezolucijama srpskih društava iz Bosne i Hercegovine formulisan je određen stav u pogledu položaja Bosne i Hercegovine u kombinacijama oko preuređenja jugoslovenske države. Taj stav bio je sasvim isti kao i stav svih srbijanskih opozicionih i vladajućih partija i imao je za cilj jačanje poznate koncepcije stvaranja velike Srbije. Izvršni odbor Jugoslovenske nacionalne stranke odmah se, još novembra mjeseca, izjasnio protiv autonomije Bosne i Hercegovine. I jedan od vodećih ljudi u Bosanskoj krajini, u stranci SDS, prota Dušan Kecmanović oštro je osudio mogućnost stvaranja autonomne Bosne i Hercegovine,

⁴⁴) Ibidem, Pov. DZ br. 7862/1939. g.

⁴⁵) Ibidem, Pov. DZ br. 45/1940. Prema pisanju »Jugoslovenske pošte« od 3. I 1940. na Saboru u Doboju su učestvovali delegati iz: Sarajeva, Trebinja, Zenice, Mostara, Banje Luke, Gradačca, Modriča, Tešnja, Teslića, Pojezne, Skugrića, Bosanske Krupe, Vranjaka, Miloševca, Bijeljine, Brčkog, Maglaja, Štrpca, Bosanskog Šamca, Dervente, Tolise, Hrge, Ilijaša, Čečave, Čapljinice, Gračanice, Beograda, Čajniča, Jajca, Foče, Konjica, Maslovara, Mrkonjića, Bileće, Pljevlja, Stoca, Travnika, Zavidovića, Žepča, Zvornika, Visokog, Rudog, Bihaća, Prnjavora i Tuzle.

⁴⁶) »Jugoslovenska pošta«, 2. I 1940, br. 3225.

⁴⁷) ASRBiH Sarajevo, Fond BUDB, pov. DZ 36/1940. i Pov. DZ 5276/1939.

⁴⁸) Ibidem.

izjavljujući da će svi Srbi iz Bosanske krajine da se bore protiv svakog pokušaja stvaranja autonomne Bosne i Hercegovine⁴⁹⁾.

Postojala je još jedna koncepcija o položaju Bosne i Hercegovine poslije sporazuma Cvetković-Maček. Zastupnici te koncepcije zastupaju gledište da se slobodnim izražavanjem narodne volje, tj. putem plebiscita, rješava sudbina pripadnosti BiH. To je bilo gledište i zvanični stav stranke HSS-a. Cjelokupna politička aktivnost, od početka pregovora pa do zaključenja sporazuma, odvijala se pod gornjom parolom. Taj stav je i poslije potpisivanja sporazuma potvrdio dr Maček na godišnjoj skupštini Samostalne demokratske stranke u Zagrebu. Jedno je sigurno, a to je da pitanje Bosne i Hercegovine i njenog položaja poslije sporazuma sa predstavnicima beogradskih političkih krugova nije bilo tako jednostavno za stranku kao što je bila HSS, koja je pitanju pripadnosti BiH prilazila od početka veoma oprezno. HSS je u svojim kombinacijama računala na muslimanske mase, na »Muslimansku organizaciju« u okviru HSS-a i u svojim kombinacijama polazila je od broja stanovništva kako hrvatskog tako i muslimanskog dijela i od rezultata u planiranom plebiscitu. Prema jednom izvještaju Generalštabu, u Zagrebu se krajem januara 1940. godine održava šira konferencija vođstva HSS, na koju su bili pozvani istoričari, profesori zagrebačkog Sveučilišta. Razmatran je problem utvrđivanja istorijskih granica između novoformirane banovine Hrvatske i Srbije. Na konferenciji je bilo formulisano sledeće gledište: Bosnu i Hercegovinu ne treba dijeliti, već BiH kao cjelina treba da dobije svoju autonomiju. Ukoliko se to ne bude ostvarilo, a do razgraničenja između srpske i banovine Hrvatske dođe prije održavanja izbora, vođstvo HSS-a bi tražilo da se u BiH i u Vojvodini održi plebiscit. Ako se ne usvoji ovaj predlog, već do razgraničenja ipak dođe, vođstvo HSS postavlja u zahtjevu sljedeću granicu: Subotica, Sombor, Ilok, rijeka Bosna⁵⁰⁾. Postoji pretpostavka da je za ovakav stav HSS-a Maček dobio i pismeni pristanak od dr Kulenovića, u ime Pokreta za autonomiju. Dolazi do sve tješnje političke saradnje između predstavnika pojedinih muslimanskih organizacija i HSS-a. Sredinom februara 1940. godine jedna delegacija Muslimana, predstavnika Narodne uzdanice i Muslimanske svijesti, predala je dr Mačeku pismeni zahtjev, u kome se tražilo da HSS pomogne Pokret za autonomiju, da bi BiH dobile isti status kakav ima i banovina Hrvatska⁵¹⁾. Hrvatski dnevnik, organ HSS-a, tih dana je svakodnevno pisao o sve većoj orijentaciji muslimanskog političkog vođstva prema HSS-u. Međusobnom saradnjom bila bi osigurana većina u momentu sprovođenja plebiscita. Za priključenje bosanske teritorije banovini Hrvatskoj posebno su zainteresovani tadašnji privredni krugovi u Zagrebu. Oni ne kriju svoju žeđ za bosanskim željezom i bosanskim rudnicima. Tako se u članku Hrvatski interesi u bosanskom rudarstvu razmatra pitanje razgraničenja Bosne, pa se ističe

⁴⁹⁾ Jugoslovenska pošta, Sarajevo, 10. XI 1939. godine, str. 3; Obzor, Zagreb, 12. XI 1939. godine, str. 3.

⁵⁰⁾ Vojnoistorijski institut Beograd, kut. 32, fasc. 1, dok. br. 20.

⁵¹⁾ Ibidem, kut. 32, fasck. 1, dok. br. 27.

»da su neki izraziti kotarevi sa hrvatskom većinom ostali izvan Hrvatske kao npr. Visoko, Zenica i Žepče, koji su dijelovi starog hrvatskog rudarskog bazena, koga je sada prigrabio »Jugočelik« — to je samo jedan od mnogih primjera koji upućuju na ocjenu da su ekonomski momenti i prirodno bogatstvo BiH imali presudnu ulogu u borbi za razgraničenje i podjelu bosansko-hercegovačke teritorije⁵²). Pa ipak, uprkos lijepim obećanjima o pomaganju Pokreta od strane HSS-a, banska vlast banovine Hrvatske 28. februara 1940. zabranjuje održavanje konferencija i osnivanje akcionih odbora za autonomiju BiH na srezovima koji su pripali banovini Hrvatskoj⁵³). No i pored toga Pokret je i dalje aktivan, naročito u održavanju sastanaka i konferencija.

Na osnovu dosadašnjeg izlaganja da se zaključiti da je poslije sporazuma Cvetković-Maček u Bosni i Hercegovini došlo do izvanredne političke aktivnosti u vezi sa položajem Bosne i Hercegovine u kombinacijama oko preuređenja jugoslovenske države. Ta aktivnost se ispoljavala u vidu sljedećih zahtjeva:

1. da se kod predstojećeg unutrašnjeg preuređenja države stvori zasebna, autonomna, ravnopravna jedinica Bosna i Hercegovina u okviru starih istorijskih granica;

2. da Bosna i Hercegovina ostane nerazdvojni dio buduće formirane banovine Srbije, odnosno banovine srpskih zemalja, jer je Bosna i Hercegovina sa svojim stanovništvom sastavni dio tih zemalja;

3. da se putem plebiscita, slobodnim izražavanjem narodne volje, rješava pitanje teritorijalne pripadnosti Bosne i Hercegovine, s tim što plebiscit treba obavezno sprovesti prije planiranih skupštinskih izbora i prije definitivne odluke o preuređenju države.

Iza svakog od ovih zahtjeva stajala je određena politička partija sa svojim privrednim i političkim interesima. Autonomiju BiH zahtijevale su sa razlogom sve postojeće muslimanske organizacije, uz masovnu podršku muslimanskog stanovništva, poučene teškim iskustvom 20-godišnjeg političkog kolebanja i laviranja, vrijeđani i negirani kao etnička cjelina. Zato su u odlučnom momentu našli zajedno isti program, zastupajući autonomiju ujedinjujući sve svoje fizičke i intelektualne snage.

Na programu autonomije komunisti u Bosni i Hercegovini učvršćivali su i proširivali uticaj Partije prvenstveno angažujući studentska udruženja, organizacije omladine i naprednu inteligenciju, ukazujući na opasne posljedice koje bi proizašle iz ma kakvog drugog rješenja položaja Bosne i Hercegovine. Da su isti program u odlučnom trenutku zastupale sasvim različite političke partije, kao što je bilo u ovom slučaju, potvrđuje činjenicu, što u istoriji često biva, da određena politička praksa postavlja iste zahtjeve, bez obzira što su diktirani sa pozicija različitih političkih i ekonomskih interesa.

⁵²) Hrvatski dnevnik, Zagreb, 27. I 1940, str. 5.

⁵³) AIRP Sarajevo, RP — II/409 i RP — II/449, depeša Danske uprave Zagreb.

Организације Народна одбрана, Сoko и Српски клуб из Београда, уз подршку свих осталих српских удружења и друштва из БиХ, као и политичких србијанских партија, биле су носиоци теже територијалног и економског јединства БиХ са бановином Србијом. Сви документи указују да је иза ове теже стајала званична великосрпска политика и идеологија.

И на крају, рješавање територијалне припадности Босне и Херцеговине путем плебисцита, заговарала је ХСС из више разлога. Прво, јер је морала да ангажује добар дио својих снага да економски ојача и учврсти власт на територији коју је добила споразумом, тј. да оконча »прву етапу«; друго, сам предлог извођења плебисцита потврдио би пред историјом да владајући хрватски кругови рачунају на босанско-херцеговачку територију, да полажу на њу право уз наводно поштовање народне волје; и треће, да у политичкој сарадњи са муслиманским организацијама, пропaгирајући слободно изражавање волје, вежу нове бираче из муслиманских редова, за своје захтјеве, односно своје програме.

Неизвјесна политичка ситуација у Европи створена ратом, освајањем нордијских земаља и већег броја држава западне Европе од стране хитлеровске Нјемачке утицала је на постепено смиривање партијских страсти, а тиме и на одлагање рješавања положаја Босне и Херцеговине. Пажња народа била је усмјерена на међународне догађаје и на очекивање успостављања односа са првом земљом социјализма, са Совјетским Савезом, као једином могућом снагом која ће извести свијет из опште кризе.

РЕЗЮМЕ

Движење, циљем којег је аутономија Босније и Херцеговине, јавља се једним од више значајних покрета у Југославији у периоду између два светска рата, покрет је изазван споразумом Цветковић—Мачек и стварањем бановине Хрватске. Зbog комбинација територијалног и административног реорганизовања краљевске Југославије (узроци познати), парламентарних избора у 1938 г., политичког краха владе Босније и Херцеговине требало је да се подвргне поделби.

Ово изазвало је неслагање између становништва Босније и Херцеговине, а такође и у политичким партијама и групама. Споразум Цветковић—Мачек довео је до решења, тако званог хрватског питања, али у исто време појавиле су се нове политичке тешкоће. Питање територијалног реорганизовања државе решено је одложено.

Такво стање изазвало је у Боснији и Херцеговини масовне покрете под вођством партијских и политичких група. Потребна издвојена су следећа:

1) в предстоящем внутреннем переустройстве государства создать автономную область Боснию и Герцеговину в рамках исторических границ, которая бы была равноправна и имела свое правительство.

2) Территориальную принадлежность Боснии и Герцеговины решить плебисцитом, свободным выражением народной воли, а плебисцит провести до решения о переустройстве государства.

3) Чтобы Босния и Герцеговина была неотделимой частью будущей бановины Сербии, сербских земель, потому что Босния и Герцеговина является частью сербских земель. За нее проливалась сербская кровь, за нее боролись сербы во время I мировой войны.

Население Боснии и Герцеговины в большинстве своем поддерживало эти требования.

Каждое из этих требований выдвигалось политическими партиями, группациями и личностями. Вследствие движения за автономию Боснии и Герцеговины был сформирован Исполнительный комитет и местные комитеты сторонников движения. Центр движения находился в Сараево, он организовывал конференции, совещания, имел публикации, брошюры и листовки.

Серьезное международное положение, война в Европе, особенное положение, королевства Югославии на Балканах — все это вынудило перервать дискуссии об окончательном административном и территориальном разделе страны. Эти события влияли на движение за автономию Боснии и Герцеговины, оно замерло, замерли и другие политические активности.